

SZERVEZZÜNK-E ONLINE KÖZPONTOKAT MAGYARORSZÁGON?

Néhány gondolat a CAS Report és a Dialog Chronolog olvasása után

DÖMÖTÖR LAJOSNÉ – KOVÁTS ZOLTÁN

Mind a K+F, mind a termelés információellátásának hazai színvonala és fejlődésének iránya elszakíthatatlan kapcsolatban van a hasonló feladatokra létesült nemzetközi szolgáltatások színvonalával és változásuk tendenciáival. Ezt a kapcsolatot ugyan csaknem kivétel nélkül hazai gyakorlatunk lemaradása jellemzi a fejlődésben élen járókhoz képest.

Az elmaradás azonban – amennyiben nem túl nagy – igen hasznos is lehet, ha képesek vagyunk levonni az úttörők kísérleteinek tanulságait. Ezért érdemes elolvasni a *CAS Report 1984. januári* és a Dialog Információs Vállalat *Dialog Chronolog* c. folyóiratának *1984. februári* számát. Mindkét kiadvány afféle vállalati hirdető, amelyben egy-egy amerikai nagy tájékoztató központ a tevékenységével kapcsolatos problémákat tárja saját dolgozói és ügyfelei nyilvánossága elé.

A Lockheed repülőgépipari művek leányvállalataként fejlődött ki a Dialog Információs Vállalat a tudomány és technika minden területét átfogó igényvel összegyűjtve a világ valamennyi számottevő, gépi adathordozón rögzített adattárát. Az egységes elvek alapján kidolgozott Dialog programrendszer lehetővé teszi mind a faktorgráfiai, mind a bibliográfiai adatok számítógéppel történő visszakeresését. Az automatizált információkereső rendszer kiépítésébe befektetett jelentős összeg megtérülése érdekében a Dialog adatbázisai a távközlési műholdak közvetítésével – a világ csaknem minden pontjáról elérhetők és online lekérdezhetők, természetesen megfelelő térítés ellenében.

A Chemical Abstracts Service (CAS) az American Chemical Society (ACS) információs szervezete, a világ legnagyobb és legfejlettebb technológiájával rendelkező dokumentációs központja, a Chemical Abstracts (CA) című referáló folyóirat kiadója. Évente csaknem 500 000 kivonatban 14 000 tudományos folyóirat közleményeit, a legfontosabb ipari államok kémiai tárgyú szabadalmait és a szakterület egyéb dokumentumait dolgozza fel, és raktározza el számítógéppel olvasható adattáraiban. Az információfeldolgozás gépesítését a hatvanas évek elején a CA mutatóinak gyors – kb. féléves átfutású – megjelentetésének igénye váltotta ki. A gépi adattár mágnesszalagos változatait a hagyományos referáló folyóirat mellett, szinte csak melléktermékként bocsátotta áruba a CAS. Ezeket aztán beépítette saját szolgáltatásaiba a Dialog Információs Rendszer és rajta kívül számos más tudományos technikai információs központ szerte a világon, köztük – már 1971-ben – a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára is.

Az elektronikus számítógépek és üzemeltetésük költségeinek rohamos csökkenése (külföldön), valamint a felhasználói igények tartós növekedése (hazánkban is) miatt a számítógépes információkereső szolgáltatás igen jó üzletnek bizonyult elsősorban a kész adattárakat bérlő, a rajtuk tárolt információkat csupán közvetítő szervezetek számára.

A Dialog Információs Központban jelenleg kb. 200 adatbázis áll a külső felhasználók rendelkezésére. Ezek sok esetben nemcsak az eredeti forrásdokumentum bibliográfiai adatait tartalmazzák, hanem a róla szóló referátumot és ebben a közlemény legfontosabb tényadatait is. Az ilyen adattár használata igen meggyorsítja, kényelmesebbé, teljesebbé teszi az adott tárgykörben való tájékozódást, de fölöslegessé teheti a nyomtatott referáló folyóirat előfizetését is.

Ez a lehetőség lett a két üzemi tájékoztatóban olvasható vita forrása. A Dialog Központ – a felhasználók igényeit felmérve – a CA referátumok online közvetítésének jogát is szeretne volna megszerezni a kiadótól. A CAS saját vállalatán belül bizottságot szervezett a kérés megvizsgálására, de a döntést éveken át halogatta. A Dialog pedig – ügyfeleinek nyomására – a CAS valamennyi feltételének teljesítését vállalta volna a várható nagy üzlet reményében. A nagy piacot azonban – úgy látszik – a CAS bizottsága is észrevette, és a CA referátumok online szolgáltatásának jogát nem adta meg sem a Dialognak, sem másnak. Mindezt a Dialog Chronolog hozta nyilvánosságra.

Mit tudhatunk meg a CAS Reportból? Azt, hogy a hosszú évtizedeken át a legfontosabb bevételi forrását képező nyomdai termék, a CA előfizetőinek száma rohamosan csökkent. Ezt kezdetben a mágnesszalagos adattárak előfizetési, találati és egyéb jogdíjai bizonyos mértékben ellensúlyozták, de az online szolgáltatásoknak néhány nemzetközi méretű és jelentőségű információközvetítő központra való szűkülése ezeket a bevételeket is veszélyezteti.

A CAS ugyan "non-profit organization" (nem profit-orientált), tehát tevékenységét nem terhelik a termelés egyéb területein szokásos adók, és a fenntartó szerve, az ACS, valamint az USA egyéb szervezetei jelentős összegekkel támogatják fejlesztési terveinek megvalósítását, de a gazdasági önfenntartásra való törekvése mindenképpen indokolt. Elfogadható tehát, ha a CAS az automatizált adattárak kiépítésének költségeit is meg kívánja téríttetni a felhasználókkal: értve rajtuk most a vele közvetlen kapcsolatban álló online központokat, amelyek a bérelt CAS adattárakra épített szolgáltatásaikat többnyire jelentős profittal adják tovább a végső felhasználóknak (end users), az információt fogyasztó olvasóknak.

Azt azonban már kevésbé tarthatjuk a "non-profit organization" gazdaságpolitikájával összeegyeztethető érvelésnek, amivel – egyebek közt – a referátumok online közvetítésének jogát megtagadta: "... mi csak kb. egyharmadát kapjuk annak az összegnek, amit az online felhasználók fizetnek a közvetítőknek a CAS adattárban végzett keresésekért." (Ld. CAS Report, 15. jan. 1984. 2 p.)

A másoknál jelentkező haszon megszerzése, illetve a saját online szolgáltatás használatának növelése tehát a legfőbb indítéka a CAS közeli jövőben várható fejlesztési politikájának. Ezért feltehető, hogy a mágnesszalagos adattárak bérelti (előfizetési) díját és különféle jogdíjait tovább fogja emelni, hogy a közvetítő központokban jelentkező haszon minél nagyobb részét a maga számára megszerezze.

A nagy online központokban, ahol naponta ezres nagyságrendű a keresések száma, bizonyára jelentős ez a haszon. A számítógépes szakirodalomkeresést végző hazai központokban kb. 10 év óta folyik a nagy nemzetközi dokumentációs központoktól bérelt mágnesszalagos adattárakra alapozott SDI szolgáltatás. A gondosan megőrzött, rohamosan

szaporodó szalagok láttán mindenütt felmerült a saját adatbank kiépítésének gondolata, mégpedig közvetlen hozzáférésű adattárolókon, majd ezekre alapozva hazai online szolgáltatások létrehozatala; így az adatátvitel költségei jelentősen csökkennének. Ennek az elgondolásnak legfőbb előnye, hogy a műszaki-tudományos információk felhasználója, az online kérdéseket feltevő kutató vagy mérnök nem tárja fel, nem "árulja el" intézményének K+F tevékenységét a külföldi online központban feltételezhető versenytársnak, esetleg ellenfélnek; a népgazdasági jelentőségű információk védelme így megbízhatóbb. Hátránya viszont a költségek megtérülésének várhatóan alacsony hányada, mivel nem valószínű, hogy az így létrejött adattár gazdaságosan kihasználható.

A fentiek fényében a hazai műszaki-tudományos információellátásért felelős fórumoknak a közeli jövőben dönteniük kell a következő kérdésekben: lemondhatunk-e vagy sem a saját kezelésű online központok kiépítéséről abból a megfontolásból kiindulva, hogy rendelkezésünkre állanak és földrajzi távolságtól függetlenül elérhetők a hazai erőfeszítésekkel utolérhetetlen teljesítményekre képes nemzetközi adatbankok.

A döntést feltehetően befolyásoló, leglényegesebb körülmények:

A kémiai szempontból legfontosabb, de egymagában távolról sem elegendő adattárnak, a CASEARCH-nek – amely a Chemical Abstracts anyagát foglalja magába – előfizetése, a belőle nyújtott szolgáltatás találati-és egyéb jogdíjainak összege csaknem 40 000 dollárt tesz ki évente. Ez az összeg 200–250 téma szakirodalmának folyamatos figyelését fedezi, tehát az egy témára vetített költség évente 160–200 dollár között van.

A CASEARCH adattárból egy téma folyamatos online figyelésének alapdíja a Dialog rendszeren keresztül az 1984-es árjegyzék szerint 234 dollár évente. Tehát 200 téma figyelése esetén jelenleg kevesebbe kerül a hazai mágnesszalagos szolgáltatás, mint a folyamatos online figyelés.

A fenti összehasonlítás nem tartalmazza a szolgáltatások létesítésének beruházási költségeit, sem a működtetéssel kapcsolatos forint költségeket, csak a devizafelhasználás szempontjából veti össze a kétféle szolgáltatást.

Annak ellenére, hogy a dollárfelhasználás szempontjából még gazdaságosnak látszik a jelenlegi helyzet fenntartása, a CAS terveiből egyértelműen kiderül, hogy a jövőben tovább drágul a mágnesszalagok előfizetése, és emelkednek a különböző jogdíjak. Ezzel akarja a CAS a felhasználókat saját online szolgáltatásainak igénybevételére kényszeríteni.

A címben megfogalmazott kérdés azonban nemcsak arra vonatkozik, hogy a mágnesszalagos hazai SDI szolgáltatásokat külföldi központokból folyamatos online figyeléssel helyettesítsük-e, hanem elsősorban a retrospektív keresésre is alkalmas, itthoni adatbázisok létesítésére.

A külföldi központok online szolgáltatásainak igénybevételéhez szükséges műszaki feltételek megteremtése nem igényel tőkés devizát. A szükséges berendezéseket (terminál, printer stb.) megfelelő minőségben magyar vállalat is képes előállítani, illetve ezek szocialista importból beszerezhetők.

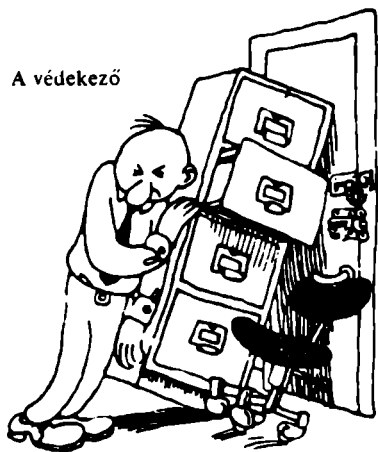
A hazai információs központ beruházási igényei már jóval nagyobbak. Az ESZR gépek között vannak, amelyek alkalmasak a feladat végrehajtására, és a szükséges program-

rendszer is elvben kifejleszthető, illetve adaptálható, de komoly gondot jelent a rendszer folyamatos és megbízható üzemeltetése: az adattárak és egyáltalán az elektronikus rendszer üzembiztonsága.

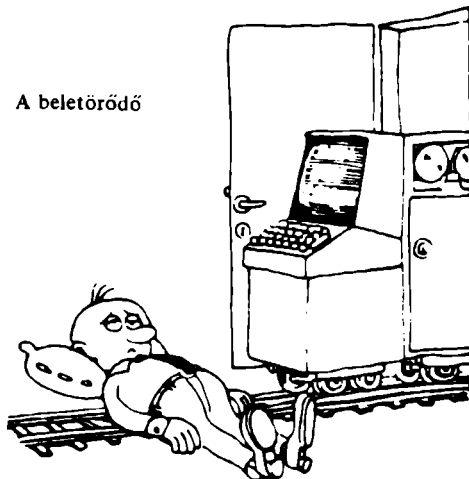
A kérdést sarkítottan úgy is meg lehet fogalmazni, hogy van-e a hazai K+F tevékenységnek annyi féltlenítő eredménye, amennyi a két megoldási lehetőség közül esetleg a drágább választását indokolja.

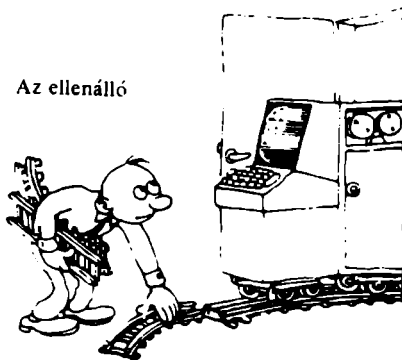
A védekező

A beletörődő

Az ellenálló

A könyvtárgépesítés fogadtatása

A Scandinavian Public Library Quartely 1983. 1. számának humorából